स्वाराज्यसिद्धिः

अथ अध्यारोप प्रकरणम्

गङ्गापूरप्रचलितजटा स्रस्तभोगीन्द्रभीता-
मलिङ्गन्तीमचलतनयाम् सस्मितम् वीक्षमाणः।
लीलापाङ्गैः प्रणतजनताम् नन्दयन्स्चन्द्रमौलि
र्मोहध्वान्तम् हरतु परमानन्दमुर्तिःशिवो नः॥ १॥

स्मारंस्मारं जनिमृतिभयं जातनिर्वेद वृत्ति
र्ध्यायंध्यायं पशुपतिमुमाकान्तमन्तर्निषण्णम्।
पायंपायं सपदि परमानन्दपीयूषधारां
भूयोभूयो निजगुरुपदाम्भोजयुग्मं नमामि॥ २॥

यस्माद्विश्मुदेति यत्र निवसत्यन्ते यदप्येति य
त्सत्यज्ञानसुखस्वरूपमवधिद्वैतप्रणाशोज्झितम्।
यज्जागृत्स्वपनप्रसुप्तिषु विभात्येकं विशोकम् परं

प्रत्यग्ब्रह्म तदस्मि यस्य कृपया तन्देशिकेन्द्रम् भजे ॥ ३ ॥

अधीतेज्यादानव्रतजपसमाधाननियमै

र्विशुद्धस्वान्तानां जगदिदमसारं विमृशताम् ।

अरागद्वेषाणामभयचरितानां हितमिदं

मुमुक्षूणां ह्यं किमपि निगदाम्ः सुमधुरम् ॥ ४ ॥

ज्ञात्वा देवम् सर्वपाशाऽपहानिः

नऽन्यः पन्थाश्चेति भूयोवचोभिः ।

ज्ञप्तेः साक्षान्मुक्तिहेतुत्वसिद्धा

वध्यासत्वं बन्धस्याऽर्थसिद्धम् ॥ ५ ॥

सत्यं भावं न वित्तिर्व्यपनुदति यतः कर्मनाश्यो घटादि

र्मिथ्याभूतं च कर्म क्षपयति न तथा वित्तिघात्यं यतस्तत् ।

इत्थं सिद्धे विभागे श्रुतिशिखरगिरा वित्तिघात्यः प्रतीतो

बन्धो मिथ्येति सिद्धे न तदपहतये कर्मजातं समर्थम् ॥ ६ ॥

आविद्यो ह्येषबन्धो विरमति न विना वेदनं कर्मजालै

र्मालोद्भूताऽहिरस्तं व्रजति किमु नमस्कारमन्त्रौषधाद्यैः ।
एवं निश्चित्य नागस्त्वचमिव विधिना कर्मबन्धं विधूय
ज्ञानोपाये गुरुश्रीचरणमभिगतः सेवामानो यतेत ॥ ७ ॥

केचित्कर्मैव काम्योज्झितमुदितपदप्राप्त्युपायं प्रतीता
स्तच्चोपास्तिं च मुक्तौ मिलितमथ पर साधनं सङ्गिरन्ते ।
अन्येतु ज्ञानकर्मोभयमिति मतिभिःस्वाभिरुत्प्रेक्षमाणाः
ज्ञानादेवेति वाक्याद्वयमिह सहसा नाऽनुमन्यामहे तान् ॥ ८ ॥

पैत्रो लोकोऽधिगम्यः क्रतुभिरधिगतो विद्यया देवलोको
यद्वा चेतःकषायक्षपणमिह तयोः स्मार्तमेवाऽस्तु साध्यम् ।
यज्ञेनेत्यादिवाक्याद्भवतु विविदिष तत्फलं वेदनं वा
ज्ञानादेवाऽमृतत्त्वं न हि शशकवधूः सिंहपोतं प्रसूते ॥ ९ ॥

अर्थी दक्षो द्विजोऽहम् बुध इति मतिमान् कर्मसूक्तोऽधिकारी
शान्तो दान्तः परिव्राडुपरमपरमो ब्रह्मविद्याऽधिकारी ।
इत्थं भेदे विवक्षन् समुदितमुभयं मुक्तिहेतुं सुशीतं

नीरं वैश्वानरं चोभयमहह तृषोच्छेद्कामः पिबेत्सः ॥ १० ॥

ज्ञानं चाप्यद्वितीयस्वरससुखघनानन्तचिन्मात्ररूप
ब्रह्मात्मैकत्वबोधः स भवति सुमतेस्तत्त्वमस्यादिवाक्यात् ।
देहाद्यध्यासदाढर्याच्छ्रुतमपि सहसा नैव संभावनीयं
ब्रह्मत्वं स्वस्य तस्मान्नयगुरुवचनैः साधु मीमंसनीयम् ॥ ११ ॥

देहं केऽपि वदन्ति खानि तु परे प्राणान्मनश्चापरे
बुद्धिं च क्षणिकां स्थिरामत परे केचिच्चितं निस्सुखाम् ।
आत्मानं जडचित्स्वभावमपरे चिद्वज्जडम् चेतरे
सत्यज्ञानसुखाद्वितीयमपरे तत्राऽस्य को निश्चयः ॥ १२ ॥

आहुः केचिदणुं शरीरसदृशं केचिद्विभुं तं परे
ते तं मानसगोचरं तदपरे नित्याऽनुमेयं जगुः ।
अन्ये चिद्विषयं परेतु परमस्वज्योतिराभ्यन्तरं
सत्येवं श्रुतियुक्तिभिर्विविदिषोर्युक्तो विचारो मुहुः ॥ १३ ॥

एवं विश्वस्य हेतुं प्रकृतिमभिदधुः केऽपि केचित्परागू
नीशेनाधिष्ठितांस्तान् कतिचन कतिचिन्नश्वरं ज्ञानमेव ।
अन्ये शुन्यं विरिंचिं कतिचन समयं केऽपि केचिद्यदृच्छां
कर्माऽन्ये ब्रह्म मायाशबलितमपरे सोऽपि तस्माद्विमृश्यः ॥ १४ ॥

यस्मादुत्पत्तिगुप्ती क्षतिरपि जगतां यच्च शास्त्रैकयोनिः
सर्वज्ञं मायया यत् सहजसुखसदद्वैतसंवित्स्वरूपम् ।
तत् ब्रह्म स्वप्रकाशं श्रुतिशिखरगिरां सैवतात्पर्यभूमिः
स्वात्माऽसौ यं विदित्वा जनिमृतिजलधिं निस्तरन्तीह सन्तः ॥ १५ ॥

साङ्ख्यैः प्रख्यापितम् न क्षममिह जगतां निर्मितौतत्प्रधानं
हेतुर्नैतादृशेऽर्थे प्रभवति गदितस्तार्किकैरीश्वरोऽपि ।
नाणुः काणादबौद्धक्षपणकभनितो नापि निस्साक्षिशून्यं
तस्मादास्माकमेव श्रुतिगदितपरब्रह्मसिद्धं निदानम् ॥ १६ ॥

नाचैतन्याप्रधानं प्रभवति चलितुं तन्निसर्गाक्रियं चेत्
नित्यं सर्गप्रसङ्गो नियतिरपि यतः सर्गपूर्वा न पूर्वम् ।

बन्धो निर्हेतुकः स्यात्कथमथ न भवेद्बन्धमोक्षाव्यवस्था
निःसौख्यंनापि मोक्षंस्पृहयति मतिमान्कापिलं तेनदुष्टम् ॥ १७ ॥

किञ्चाऽकर्तैव भोक्ता यदि तव कृतहानाकृताभ्यागमः स्या
त्कीदृग्भोगोऽप्यसङ्गेऽनतिशयिनि भवेत्तेन भोग्यस्य कोऽर्थः ।
किदृक्स्याविवेकः कथमत स भवेद्भोगहेतुर्विवेकः
कस्य स्यत्तेन किम् स्यादिति हि विमृशतो दुर्वचं ब्रह्मणोऽपि ॥ १८ ॥

नेशोऽधिष्ठातुमीशोऽतनुकरणगुणस्तार्किकाणां प्रधानं
स्यच्चेत्तन्वक्षवत्त्वं सुचरितदुरोद्भूतभोगप्रसङ्गः ।
दुःखाढ्यं कुर्वतोऽस्य प्रसरति विषमाचारनैर्घृण्यदोषः
कर्मेप्सोश्चक्रकऽवस्थितिहतिविफलत्वाऽन्यथासिद्धयःस्युः ॥१९॥

सर्वज्ञः सर्वलिप्सुः सकलकृतियुतो नित्यमीशो यदिस्या
त्सर्वं कार्यं सदास्यादुदयभृतिलया यौगपद्येन च स्युः ।
बाह्योपादानवत्स्यत्तनुकरणधियां विश्वसर्गे व्यपेक्षा
निस्तर्कं चानुमानं कृतिरपिहियतश्चेष्टयऽर्थं विधत्ते ॥ २० ॥

कस्मादण्वोः क्रियास्यात्कथमथ मिलितौ निष्प्रतिकौकथं वा
कार्यं ताभ्यां तृतीयं किमिति च न महत्पारिमाण्डल्यतः स्यत्।
तेभ्यः कस्मान्महान्स्यात्किमिति पुनरसावेव नित्यो न तेस्या
न्नित्यश्चाणुः कथं व निरवयव इति ब्रूह्यसत्कार्यवादिन्॥ २१॥

बाह्यं भोग्यं प्रजल्पन्क्षणिकमणुचयं भोक्तृ संघातमन्तः
स्कंधानां पंचकञ्चेदृशमिति सुगतः पृच्चयतां वेदबाह्यः।
किन्ते मानान्तरेण प्रमितमिदमुत प्रौढिरेषा त्वदिया
किं वा मोहात्प्रलापः किमथ जद जगद्विप्रलिप्सा कुबुद्धे॥ २२॥

संघीभावः कथूंवा चलनविरहिणां भङ्गुराणामणूनां
संघोऽनन्यः कथंव विषयपदमियात्कश्च संघं विधत्ते।
स्कंधान सन्निपातः कथमिव कियतां भोक्तृता काच धारा
कस्य स्तां भोगमोक्षौ वद जद सफलं केन वा दर्शनं ते॥ २३॥

नाविद्यादिप्रवृत्तेर्द्विविधसमुदयस्ते यदैकैकसन्ना

नश्यन्नुत्पादने न प्रभवति किमरे हेत्वसंबन्धि कार्यम्।
तच्चेन्निर्हेतुकं स्यत्करणविफलता स्वप्रतिज्ञाविरोधौ
त्रैविध्यं चाप्यभावे कथमिति वितथोबुद्धबंधोः प्रलापः॥ २४॥

नापोद्यं मानसिद्धं कथमिवविविधंज्ञानमर्थापलापे
बाधोऽर्थानां न दृष्टो बहिरिति च पदं न प्रसिद्धार्थमृच्छेत्।
वेद्या विज्ञानभेदाः कथमथ विविधा वासना व कुतस्स्युः
किंच प्रगुक्तदोषाः क्षणिकचिति हतस्तेन विज्ञानवादः॥ २५॥

नापोद्यं मानसिद्धं कथमिवविविधंज्ञानमर्थापलापे
बाधोऽर्थानां न दृष्टो बहिरिति च पदं न प्रसिद्धार्थमृच्छेत्।
वेद्या विज्ञानभेदाः कथमथ विविधा वासना वा कुतस्स्युः
किंच प्रागुक्तदोषाः क्षणिकचिति हतस्तेन विज्ञानवादः॥२५॥

नाऽभावाद्भावजन्म क्वचिदपि कलितं निर्विशेषाद्विचित्रं
न स्यात्तेनानुविद्धेऽह्यसदिति च प्रत्ययस्स्यादशेषे।
केनाऽभावप्रथा ते किमिति न सकलं सर्वतस्स्यादभीष्टं

सर्वेषां स्यादयत्नं किमिति जड भवानात्मघाते प्रवृत्तः ॥ २६ ॥

नैकोऽर्थः सप्तधा स्याद्भवति यदि भवेत्साप्तविध्यं च तद्व
ज्जीवाजीवादयोऽर्थाःकिमिति च न तथास्याज्जगच्चाव्यवस्थम् ।
संदेहस्स्याद्विरोधादवधृतिरथ ते बंधमोक्षाऽव्यवस्त्था
सर्वाऽनैकान्त्यवादो गतवसन ततो भाति मत्तप्रलापः ॥ २७ ॥

एवं हैरण्यगर्भाद्युदितमपि जगत्कारणं नाऽऽदरार्हं
यस्मात्कस्य प्रसूतिः श्रुतिभिरधिगता क्लृप्तमायुर्मितं च ।
अस्य ज्ञानादियोगं गमयति च यतो ब्रह्मवाणी
तस्मद्ब्रह्मैव मायशबलितमुचितं श्रौतमेकं निदानम् ॥ २८ ॥

कश्चिद्दुःखी स्वजन्मप्रभृति सुखयुतश्चापरः कस्य हेतोः
कस्मादद्या प्रवृत्तिस्तनुरपि च कुतः किं नवेत्ति प्रमीतः
स्वाभाव्यं हेतुसाम्ये सममिति विदितं दीपबीजाङ्कुरादौ
वैषम्यं कर्मजन्यं यदि गदसि जनेः पूर्वमप्यात्मसिद्धिः ॥ २९ ॥

मानं प्रत्यक्षमेकं यदि कथय कथं भाषितं ते प्रमाणं
संभाव्यार्थं सदोषं यदि तदपि बली किं न वेदो विदोषः।
न ह्यध्यक्षं विनाक्षैर्नच तव सुगमा मानताऽध्यक्षमात्रे
ज्ञानं नान्यस्य बोद्धुं प्रभवति च भवांस्तेन मिथ्याप्रलापी॥ ३०॥

गौरः स्थूलो युवाऽहं पटुरिति च तनावात्मबुद्धिर्जनानां
स्वाभाव्यादेव सिद्धेत्यधिगमयदिदं निष्फलं दर्शनं ते।
वेदद्वेषात्प्रवृत्तं यदि बत न तरां द्वेषमूलं प्रमाणं
दैवान्नष्टस्त्वमेकः किमिति शठ परान्हन्त हन्तुं प्रवृत्तः॥ ३१॥

रेतोरक्तप्रसूतं जडमशनचितं षड्विकारं त्वगास्थि
स्नायुक्रव्याऽऽन्त्रमज्जारुधिरमयमतिस्वल्पमाध्यामयाढ्यम्।
प्राणापाये मृदादिप्रमितमपि च बिड्कीटभस्माऽवशेषं
देहं तं मूढ कस्मादहमिति मनुषे केन वा वंचितोऽसि॥ ३२॥

खानामात्मत्ववादे प्रतिनियतगतौ स्वामिनानात्वदोषा
द्देहोन्मन्थप्रसङ्गस्समुदितविषये त्वंधमूका म्रियेरन्।

उक्तिर्दृष्टश्रुतानामपि च न घटते नापि संघो निरूप्य
स्स्वप्नद्रष्टैव नस्याच्छयनमरणयोर्निर्विशेषाद्भयं स्यात् ॥ ३३ ॥

प्राणो नाऽऽत्मा जदत्वादशनसिततया वृत्तिलाभात्सुषुप्ता
वेतस्मिन्त्संचरत्यहमचल इति प्रत्ययादम्मयत्वात् ।
स्रष्टा स्वोत्क्रान्तयेऽस्याऽऽमरणमपि धृतेर्जीवशब्दाभिधेय
स्तस्मादन्योऽस्ति रक्षन्स्वनिलयममुना दीप्तिमानेकहंसः ॥ ३४ ॥

उद्भूतेस्साधनत्वादशनमयतया शुद्धयशुद्धिप्रतीते
र्हेतुत्वात्बंधमुक्त्योस्तदनु तनुभृतेस्तन्मयत्वश्रुतेश्च ।
जागृत्स्वप्नप्रशान्तौ करणागणलये तत्प्रशान्तेस्सुषुप्ते
रुत्थानेसुप्तिसौख्यस्मृतिभिरपि मितं मानसंचापि नाऽऽत्मा ।३५ ॥

विज्ञानं स्थायि यत्तत्समामिह मनसा किंच नानाऽऽत्मतास्या
त्तस्याऽनेकात्मकत्वात्तदभिमतिवशादात्मबंधश्रुतेश्च ।
सारथ्यं तस्य कृप्तं यदपि तनुरथे स्वात्मनो भोगमुक्त्यो
स्तस्मादन्योऽस्य साक्षी तदुपहिततनुश्चिन्मयोऽस्त्यन्तरात्मा ॥ ३६ ॥

अण्वात्मा चित्स्वरूपो यदि सकलतनौ शैत्यबोधो न ते स्या
न्नावैधर्म्येऽस्यबोधः सकलतनुगतग्राहकोऽन्यो गुणश्च ।
वैधर्म्येऽणोर्गुणश्चित्कथमखिलतनुं व्याप्नुयादाणवं वा
सिद्धं केनाऽऽत्मनस्ते श्रुतिभिरिति न यत्तास्तदानन्त्यनिष्ठाः ॥ ३७ ॥

नैकस्स्याच्चिज्जदात्मा कथमथ विषयःसस्स्वयं स्वस्य कौ ता
वंशौ योगस्तथात्मा किमिति च जडता केन वा चेतनस्य ।
कर्तृत्वं तस्य कीदृक्करणसमुदयं सैष धत्ते कथं वा
तत्त्वं जीवस्य देवप्रियपशुभिरिदं कर्मटैर्दुर्निरूपम् ॥ ३८ ॥

जीवानां वैभवं चेत्तनुकृतिकरणाऽदृष्टसाधारणत्वा
न्नस्याद्भोग व्यवस्था व्यक्तिकरमयते येन सर्वैर्मनोऽपि ।
नानात्म्यं निष्प्रमाणं गदसि यदि तनूपाधिभिस्त्वं व्यवस्थां
सिद्धेऽसिद्धेऽपि भेदे यत इह विफलाः कल्पनीया विशेषाः ॥ ३९ ॥

किञ्चात्मन्यनवयवे न संप्रयोग

स्संभाव्यो निरवयवस्य मानसस्य ।

न द्रव्यं निरवयवं न शाश्वतं वा

तद्धर्मो नच धिषणा यतो जडा स्यात् ॥ ४० ॥

अज्ञानं स्वमथ सुखं सुषुप्त्यबुद्धं

बुद्धस्त्वं स्मरसि कथं स्वतो जडात्मा ।

विज्ञानान्ययमयमित्यनेकसंख्या

न्यद्राक्षं चिरमिति केन वेत्स्यसाक्षी ॥ ४१ ॥

इच्छादेरुदयविनाश सन्ततीना

मक्षाणामसुमनसां धियश्चतस्मात् ।

द्रष्टाऽन्योस्त्यविपरिलुप्तदृक्तत्त्वो

निस्सङ्गो विहरति यः पुरत्रयेऽपि ॥ ४२ ॥

संशान्तो रवि शशि वह्नि वाक्प्रकाशे

निर्वाणे करणगणे निरस्तसङ्गः ।

स्वज्योतिः प्रकतित वासनामयार्थ

श्चिद्धातुश्श्रुतिभिरुदीरितोऽन्तरात्मा ॥ ४३ ॥

बाह्यार्थान्करणगणेन तं च बुद्ध्या
बुद्धिं यः प्रथयति सन्ततं स्वभासा ।
आत्माऽसाऽवनधिगतः पराग्भिरेभि
र्विज्ञेय स्तनुभवनाऽऽन्तरप्रदीपः ॥ ४४ ॥

प्रेयान्यस्सदन धनाऽऽत्मज प्रियादे
र्यत्प्रेम्णा प्रियमिति मन्यते परा चः ।
पाराथ्र्याऽवधिरवधीरितैतराथ्र्यो
विज्ञेयस्स खलु सुखाऽब्धिरन्तरात्मा ॥ ४५ ॥

शुद्धोऽसावहमिदमित्युपाधिधर्मा
नध्यासादभिमनुते परस्परेण ।
वृद्ध्यादीनिव सलिलप्रभेदधर्मा
न्ब्रह्मेऽम्बुप्रतिपलिते मृषैव मोहात् ॥ ४६ ॥

अज्ञोऽस्मीत्यनुभवनादनाद्यबोध
श्चिन्निष्ठश्चिति विषयस्तमो यथेन्दुम्।
प्रच्छाद्य स्फुरति चित्तं चितैव भूयो
विक्षिप्य भ्रमयति हन्त दुर्निरूपः॥ ४७॥

चिद्भाने चितरिव या भिदेव भेदे
निर्वाहे निजपरयोस्स्वतस्समर्था।
संभाव्येतर घटनापटीयसी सा
संमोहं जनयति विभ्रमेण माया॥ ४८॥

अद्धयासोऽनधिगतवस्तुनि ह्यतस्मिं
स्तद्बुद्धिस्स्फुटमनुभूयते प्रतीचि।
अज्ञोऽहं गलितबलो नरो दरिद्रो
जीवेयुर्मम तनयाः कथं बतेति॥ ४९॥

शुद्धो हृष्टस्स्थिरोऽहं बुध इति च तनावात्मधर्मान्युवाहं
स्थूलो गौरोऽभिरूपः पटुरिति च निजे देहधर्मान्मिमीते।

अन्योऽन्याऽध्यस्त सत्यानृत वलितवपुर्लोहपिण्डप्रविष्टो
वह्निः कूटाऽभिघातानिव विविधभवाऽनर्थजातं प्रपन्नः ॥ ५० ॥

दृष्टः प्रत्यक्पराचोर्विषययोर्भास्तमोवद्विरोधे
ऽप्यध्यासोऽहंममेति स्फुटमिति सुधियां नास्त्यसंभावनाऽत्र ।
स्वप्नादौ गत्यभावाद्गगनमलिनिमाऽध्यासदृष्टेर्बुधानां
पश्वादीनां च साम्याद्यवहृतिरखिलाऽध्यासमूलेति सिद्धम् ॥ ५१ ॥

धर्माद्देवत्वमेति व्रजति पुनरधः पातकैस्स्थावरादी
न्देहान्प्राप्या प्रणश्यन्क्वचिदपि लभते मानुषत्वं च ताभ्याम् ।
कर्मज्ञानोभयेन व्रजति विधिपदं मुच्यते कोऽपि तस्मिन्
रागी प्रत्येति भूयो जनिमिति विषमं बंभ्रमीतीह लोकः ॥ ५२ ॥

दुःखं स्वर्हात्प्रपाते बहुविधनरके गर्भवासेऽति दुःखं
निस्स्वातन्त्र्याऽशनाया ग्रह गद रुधिरतैश्शैशवे दुःखमेव ।
तारुन्येऽमर्षलोभ व्यसन परिभवोद्वेग दारिद्र्य दुःखं
वार्धक्ये शोकमोहेन्द्रियविलयगदैर्दुःखमनन्तेऽतिदुःखम् ॥ ५३ ॥

इत्थं यः कर्मबद्धो भ्रमति परवशः प्राणभृज्जन्मसङ्घैः
दुःखस्याऽन्तं न वेत्ति स्मरति न च जनिव्रातमज्ञानयोगात् ।
तं सर्वाऽनर्थमूलप्रशमनविधिना स्वात्मराज्येऽभिषेक्तुं
तात्पर्येण प्रवृत्ताश्श्रुतिशिखरगिरस्सूत्रभाष्यादयश्च ॥ ५४ ॥

अध्यारोप प्रकरणं सम्पूर्णम्

अथ अपवाद प्रकरणम्

वरमभयमुदारं पुस्तकं चाऽक्षहारं
मणि वलय मनोज्ञैः पाणिपद्मैर्दधाना ।
सित वसन ललामा कुन्द मुक्ताऽभिरामा
वसतु शशि निभाऽऽस्या वाचिवग्देवता नः ॥ १ ॥

चूडाऽवतंसीकृत चन्द्रकन्दं गौरी करोल्लालित चारु शुन्डम्।
भक्तौघ विघ्न प्रशम प्रचण्डं भजे निजे चेतसि वक्रतुण्डम्॥ २॥

पङ्क्तोत्थं न चिरश्रि षट्पद गणैरामर्दितं चाऽङ्घ्रिभि
श्चञ्चत्कण्टक नाल मञ्चति विधौ मौनव्रतीत्यन्वहम्।
अम्भोजं हसती इवेन्दु विजयि प्रोद्यन्नखानां श्रिया
श्रीमद्देशिक वर्य चारु चरणाम्भोजे भजे नित्यशः॥ ३॥

हेतुत्वं लक्षणं यद्गदितमिदमुपादान कर्तृत्व रूपं
ताटस्थ्यादास्पदं स्वं गमयति परमं ब्रह्म शाखेव् चन्द्रम्।
एवं लक्ष्यं च सच्चित्सुखवपुरखिल द्वैतहीनं सुसूक्ष्मं
सत्य ज्ञानादि मन्त्रोदितमखिल मनो वागतीतं गुहास्थम्॥ १॥

कूटस्थं ब्रह्म विश्वं जनयति न विना मायया स च मिथ्या
तस्मिञ्छब्दप्रसिद्धेः परसम्धिगमात्तन्निवृत्तिश्रुतेश्च।

सैवाऽविद्या मृषार्था अपि समधिगथाः कार्यदक्षाः प्रपञ्चः
तस्मान्मायूरपिञ्छच्छविरिव गहनो ब्रह्मसंविद्विवर्तः ॥ २ ॥

यस्माद्विश्वं सदुत्थं सदुपभृतमहो लियते तत्र तस्मा
त्सन्मात्रं नान्यदस्मामृद इव घटिकोदं चनादिर्विकारः ।
सद्भेदे सदसत्वं सदथ यदि तदा नास्ति भेदः कथञ्चि
द्भेदाऽभेदौ विरुद्धौ न हि भवति भिदाऽभिन्नवस्तुप्रतिष्ठा ॥ ३ ॥

भेदोऽभिन्ने प्रतितो भवति खलु मृषा चन्द्रनानात्मतावत्
भिनेऽभेदश्च तद्वत्प्रभवति हि ततो न स्वतो वस्तुभेदः ।
धर्मैर्भेदः प्रसिद्ध्येद्यदि भवति भिदा धर्मिणो हन्त तेषां
भेदेऽभेदेऽपि लोके न खलु परिचिता धर्मधर्मिव्यवस्था ॥ ४ ॥

यच्चाऽऽभिन्नं स्वतस्तन्न भवति परतो भेदभाङ्नान्यभेदा
दन्यो भ्बिद्येत धर्माः कथमथ विविधा धर्म्यभेदादभिन्नाः ।
भेदो भिन्नाश्रयश्चेदधिकरणभिदा तेन चेदात्मनिष्ठा
नोचेदन्योन्यनिष्ठास्थितिहतिरथवा तद्भिदा दुर्निरूपा ॥ ५ ॥

भेदोंयं भिन्नधर्मिप्रतिभटविषयज्ञानजज्ञानवेद्यो
धम्यर्दिभेंदसिद्धिः पुनरपि च तथेत्यापतेच्चाऽनवस्था ।
भेदे धम्यर्द्यभेदे बत भवति मृषा भेदबुद्धिर्विभेदे
प्रादिःष्युः पूर्वदोषा नच गतिरपरा तेन भेदो मृषैव ॥ ६ ॥

द्रव्ये भेदस्य योगो न भवति निरूपाख्यस्य भावस्वरूपो
नाऽभावोऽन्यः समत्वादनुभयमिलनान्नापि तत्तत्स्वरूपम् ।
भावाऽभावाऽतिरिक्तं न च किमपि तयोरस्ति सम्बन्धरूपं
निस्सम्बन्धेऽपि शुक्तौ रजतमिव मृषा तेन भेदः प्रतीतः ॥ ७ ॥

संयोगादेरयोगान्न हि भवति भिदा गोचरश्चेन्द्रियाणां
व्याप्तिर्नासङ्गताया न भवति सदृशी वक्यतात्पर्यदूरा ।
मानाभावो न मानं न च पुनरपरं मानमस्यां तथापि
प्रत्यक्षा स्वाप्नमाया नगरमिव भवेत्साधु सैषा मृषैव ॥ ८ ॥

बाह्योऽर्थो बुद्धिमत्रान्न भवति स भवन्गोचरः स्यात्परेषा

मेकैकं न द्वयंचेदुभयमिति मृषा तद्विशिष्टप्रथा च ।
द्वित्वादेस्सङ्करः स्यान्न खलु भवति ते प्रागभावाद्व्यवस्था
नापेक्षाबुद्धिक्लृप्तिः सकलमपि शनैर्योज्यमेतत्पृथक्त्वे ॥ ९ ॥

कार्यं नाऽन्यन्निदानात्पृथगनधिगमान्न ह्युपादानहेत्वो
र्वैलक्षण्यं तथात्वे न भवति समवायाद्व्यवस्थाऽनुपेतात् ।
नोचेत्स्वर्णादिकार्ये द्विगुणगुरुतया मूल्यवृद्धिप्रसङ्गो
ऽवस्थाभेदाद्विभेदे स्थितिगतिभिदया भेदिनः स्युर्नराश्च ॥ १० ॥

पिण्डाऽवस्थाघटत्वे मनसि विमृशतो हेतुकार्यत्वधीः स्या
न्मृन्मात्रं यद्वदेकं स्फुटमभिमृशतो नैव हेतुर्नकार्यम् ।
तद्वन्मायिप्रपञ्चौ मनसि कलयतो ब्रह्म विश्वस्य हेतुः
सन्मात्रन्त्वेकरूपं पटुपरिमृशतो नैव मायी न विश्वम् ॥ ११ ॥

सन्कुम्भः सत्कुसूलं सदखिलमिति यद्भवति यच्च श्रुतं प्राक्
तत्सत्यं व्याप्य विश्वं घतपिठरमुखं मृत्तिकेवाऽवभाति ।
तस्मिन्नज्ञाविवऽहिर्निखिलमपि जगत्कल्पितं तत्स्वभावा

त्तन्मात्रं तत्पृथत्त्वे ह्यसदिदमखिलं स्यात्तदेव ह्यभेदे ॥ १२ ॥

एकैव ब्रह्मसत्ता व्यवहृतिविषये शुक्तिरूप्यादिके च
ख्यात्याऽद्ये सत्यमेतज्जगदिति धियमाभ्रमबोधाद्विधत्ते ।
यावत्स्फूर्तिं द्वितीये प्रथितमिव पटस्फाटिके रक्तरूपं
माञ्जिष्ठं साधु रक्तः पट इति न मृषा स्फाटिके तन्मृषेति ॥ १३ ॥

सच्चित्सौख्यैकरस्येऽप्यनृतजडमहादुःखमोहाऽन्यभावा
त्सत्यज्ञानादिवाक्यव्यवहृतिविषये कल्पिते रूपभेदे ।
शुक्तीदंतेव सत्ता स्फुरति समरसा कल्पितेनाऽनुविद्धा
शुक्तित्वादीवमायाऽऽवरणपरिभवाच्चित्सुखत्वेनभातः ॥ १४ ॥

पृष्टे कोऽस्मिन्समाजे नरपतिरिति यो मत्तमातङ्गपृष्ठे
मुक्ताजालान्तराले शशिधवललसच्छत्रमूले स्फुरन्सः ।
इत्युक्तः पुंविशेषं सपदि परिचिनोत्येष राजेति सर्व
मुक्त्वैकं येन पश्यन्नमुमपरविधं शैष राजेति वेत्ति ॥ १५ ॥

वर्णिता विविदिषदि यन्त्रणात्पुंविशेषमिव लक्षणोक्तयः ।
विश्वसर्गविषयाऽऽगमाः परं लक्षयन्ति निरवद्यचिद्धनम् ॥ १६ ॥

तत्त्वमर्थवदत्र यद्यपि नाऽन्वयानुपपत्तिधी
र्नाप्यभिन्नपदार्थकत्वमथः पदेषु न लक्षणा ।
भेदसङ्गतिकानि तानि समेत्य सत्यचिदद्वयं
तत्पराणि हि लक्षयेयुरुपक्रमाद्यनुसारतः ॥ १७ ॥

अक्षजादिबहिःप्रमाणा समेधितद्वयविभ्रमे
जाग्रति श्रुतिरद्वयप्रतिबोधने सहसाऽक्षमा ।
व्यावहारिकवस्तुजातमिदं मृषेति विवक्षया
प्रक्रियां रचयांबभूव विसृष्टिसंहृतिलक्षणाम् ॥ १८ ॥

ब्रह्म सच्चिदानन्दमेमशेषवाङ्मनसाऽतिगं
पञ्चकोशगुहान्तरं च निगद्य शश्वदलौकिकम् ।
तद्विसृज्य विवेश सत्यमसत्यमित्युभयं स्वतः
सत्यमित्यभिधायिनी श्रुतिरद्वयं स्फुटमभ्यधात् ॥ १९ ॥

ब्रह्मवित्परमेति तत्खलु सच्चिदद्वयलक्षणं
वेदनं च गुहान्तरं निजस्वरूपतदाऽऽप्तये ।
इत्युदीयं सदद्वयत्वसमर्थनाय समाददे
विश्वसृष्टिमिमां श्रुतिर्न हि तत्समर्थनमन्यथा ॥ २० ॥

एक एव पुरा बभूव न चापरं स किलाऽखिलं
वीक्ष्य विश्वमिदं ससर्ज तनुं प्रविश्य निरीक्षते ।
स्वप्नमावसथत्रयं सविचरतः प्रतिबुद्धवान्
स्वाऽऽत्मनैव समस्तकाममवाप्नुवन्नमृतोऽभवत् ॥ २१ ॥

स्थूलसूक्ष्मविभागि मूर्तममूर्तमित्यखिलं जगत्
ब्रह्मणो द्विविधं हि रूपमिति प्रकल्प्य विभागतः ।
आदिशन्त्यथ नेति नेति निषिध्य रूपमशेषतः
काण्व वाजसनेयक श्रुतिरप्यशेषयदद्वयम् ॥ २२ ॥

यत्प्रभोधवशादशेषमिदं जगद्विदितं भवे

तद्विवक्तुमुपक्रमोऽत्र सदेव सोम्यगिरा ततः।
सृष्टिनिरीक्षणपूर्विका जगतस्तदैक्यविवक्षया
मृत्तिकादिनिदर्शनानि तथाहि सङ्गतिमाप्नुयुः॥ २३॥

सत्प्रसूतमिदं सति स्थितमस्तमेति सति स्वतः
सत्तया परिहीणमित्यखिलं सदेव पृथङ्मृषा।
कल्पितं हि पृथङ्नसन्मृगतृष्णिकोदकवन्मरो
स्तत्सदद्वयमेव वस्त्विति सृष्टिवाक्यसमीहितम्॥ २४॥

विद्यया परयाऽधिगम्यमुदीर्य धर्मविवर्जितं
सूक्ष्ममक्षरतस्ततः प्रभवत्यशेषं जगन्मृषा।
तद्धि सत्यमिति स्फुटं परिशेष्य वेदनमात्रत
स्तत्स्वयं भवतीति नित्यमवाप्तमाह तुरीयगीः॥ २५॥

भूत भावि भवज्जगत्परं च सत्प्रणवात्मकं
पादशः प्रविभज्य निह्नुत वाच्य वाचक भेदकम्।
पूर्व पूर्वम्थोत्तरत्र विलाप्य तुर्यमलक्षणं

स्वात्मरूपमथर्वणश्रुतिरभ्यधाच्छिवमद्वयम्॥ २६॥

इत्थमेव ततस्ततः श्रुतसृष्टिवाक्यकदम्बकं
प्रक्रियाद्यभिशीलनेन सदद्वयेन समानयेत्।
युक्तिभिः श्रुतिभिश्च सैष तटस्थलक्षणसङ्ग्रह
स्तत्फले खलु लक्ष्यसत्त्वपरिच्छिदात्रयवारणे॥ २७॥

सच्चिदद्वयसौख्यरूपममुष्य वास्तवलक्षणं
नाऽनृतेऽस्फुरणेऽसुखे पुरुषार्थतेति तदात्मता।
वारणीयविधाप्रकल्पितभेदलब्धपदैः पदै
र्नैकरस्यहतिस्तथैव हि साधु पूर्वमवादिषम्॥ २८॥

सत्यत्वं तस्य सौक्ष्म्यान्नभस इव जगन्नीलिमाधारभावा
दव्यावृत्तेरवृत्तेरखिलदृशितया सर्वबाधाऽवधित्वात्।
निस्सङ्गत्वाऽविरोधात्सकलगततयाऽऽत्मत्वतः साक्षिभावा
दन्यद्रष्टुर्निषेधात्स्फुटवचनशतैः स्वानुभूत्या च सिद्धम्॥ २९॥

आत्मत्वादीक्षितृत्वादखिलवशितया शास्त्रयोनित्ववादात्
कामाऽभिध्योपदेशाच्छशितपनमुखद्योतिभारूपतोक्तेः ।
साक्षादेवाऽपरोक्षादसुकृतसुकृताऽऽध्यक्ष्यसाक्षित्ववादात्
सर्वज्ञ ज्ञादिशब्दात्स्फुटवचनशतैश्चापि सच्चित्स्वभावम् ॥ ३० ॥

सौख्योत्कर्षाऽवधित्वान्निखिलसुखकणाऽम्भोनिधित्वश्रुतिभ्यो
मुक्तप्राप्यत्ववादान्निरवधिपरमाऽऽनन्दभूमात्मकत्वात् ।
सर्वप्रत्यक्त्ववादान्निधि निलय वधू सम्यवादात्सुषुप्ता
वानन्दे ब्रह्मतोक्तेरपि च रसतया तत्सदाऽऽनन्दरूपम् ॥ ३१ ॥

सच्चित्सौख्यैकरस्यं निगदितमिह यद्ब्रह्मणो लक्षणं त
त्प्रत्यक्तत्वेऽपि जैवे सममखिलदृशस्तस्य बाधाद्ययोगात् ।
मुख्यप्रेमाऽऽस्पदत्वादुपधिविभिदया वस्तुभेदाद्यसिद्धे
र्ब्रह्मांऽशत्वप्रवादात्तनुकरणदृशः स्वप्रकाशत्वतश्च ॥ ३२ ॥

स्वाप्नार्थैर्बाध्यमानैरयमपि सह यद्बाध्यमानो न दृष्टो
बाधद्रष्टा स्वयं सन्कथमिव कलयेदात्मबाधं दृगात्मा ।

दृग्भेदे यन्नमानं यदपि न च समा दृग्दृशेर्गोचरो वा
यच्चाऽसौ निर्विकारस्तदयमनवधिः प्रत्यगात्मा सदात्मा ॥ ३३ ॥

यद्बाल्यादिष्ववस्थास्वहमहमिति भात्येकरूपो विभिन्ना
स्वध्यक्षंजागृदर्थानिव निजमहस यच्च सुप्तोऽपि वेत्ति ।
यच्चऽहङ्कारमोषेऽप्यपरिमुषितचित्सुप्तिसौख्यादिसाक्षी
द्रष्टुर्दृष्टेरलोपे श्रुतिरपि तदसौ प्रत्यगात्मा दृगात्मा ॥ ३४ ॥

यच्चऽऽत्मान्यद्ब्रुवाणं प्रियमिति तव तद्रोत्स्यतीति ब्रवीति
प्राज्ञेनैक्यं सुषुप्तौ निगदति च यदाऽऽनन्दसंविन्मयेन ।
इच्छा यत्स्वाऽनुकूले त्रिजगति विदिता स्वप्रतीपे जिहासा
यच्च स्यां सर्वदेति स्पृहयति तदसौ प्रत्यगात्मा सुखात्मा ॥ ३५ ॥

इत्थं मीमांस्यमाने श्रुतिगुरुवचनैर्युक्तिभिश्चाऽनुभूत्या
शश्वज्जीवेशतत्वे निपुणमधिगते वस्तुतो लक्षणैक्ये ।
निष्प्रत्यूहं निजार्थं समधिगमयितुं तत्वमस्यादिवाक्या
न्याद्यन्ताऽवेक्षणाद्यैरधिगतहृदयान्यञ्जसैव क्षमन्ते ॥ ३६ ॥

प्राक्सर्गाद्यत्सदासीदसृजदथ च यत्तेज आदि प्रविष्टं
जीवस्तस्मिन्यदासिद्यदखिलमनृतं नामरूपं वितेने ।
तत्स्त्तच्छब्दवेद्यं त्वमिति निगदितह् श्वेतकेत्वाऽऽख्यजीवो
वाक्यार्थं नित्यसिद्धं गमयदसिपदं वर्तमानं ब्रवीति ॥ ३७ ॥

बाधाऽध्यासविशेषणैक्यविषयं नाम्नोश्चतुर्धर्मा मतं
सामानाधिकरण्यमाद्यमिह न व्यर्थोद्यमा स्याच्छ्रुतिः ।
ध्यानाद्यश्रवणादनित्यफलतादोषाच्च नाऽध्यासधीः
तदात्म्यं न विरुद्धयोरिति बलाद्वस्त्वैक्यपक्षस्थितिः ॥ ३८ ॥

अभिधेयमत्र पदयोरसङ्गतं न विरुद्धधर्मियुगमैक्यमेति यत् ।
उपयोग मूलघटनाद्ययोगतो न परस्परार्थघटितेऽपि लक्षणा ॥ ३९ ॥

न च गाङ्गतीरमिव वाच्यसङ्गि वा प्रथितं तृतीयमिह योग्यमन्वये ।
पदयोर्नचैकतर भगलक्षणाऽध्यवसानलिङ्गमुपपद्यतेऽपि वा ॥ ४० ॥

नतु मानसिद्धमपरं परोपमं निजरूपमस्य नच भाविनोऽस्तिता ।
श्रुतहानिरश्रुतगतिश्च नोचितेत्युचिता द्वयोरपि हि भागलक्षणा ॥ ४१ ॥

अपहाय धर्मनिचयं विरोधिनं तनुबुद्धिसाक्षि सदनन्तचिद्धनम् ।
उपलक्ष्य सोऽयमिति वाक्यवत्ततो घटयेदखण्डविषये पदद्वयम् ॥ ४२ ॥

परोक्षाऽनवाप्तत्वबुद्धिं परस्मिन्नपूर्णत्व दुःखित्व मोहे प्रतीचि ।
निहन्तुं निजाऽलौकिकं चाऽऽत्मतत्त्वं पदे वक्तुमन्योऽन्यतः साऽभिलाषे ॥
४३ ॥

असंसर्गिसत्यार्थता स्यात्पदानामनन्यार्थतावाऽप्यखण्डार्थताऽत्र ।
प्रसिद्धा ह्यसौ चन्द्रमात्रप्रबोधात् प्रकृष्टप्रकाशः शशीत्यादिवाक्ये ॥ ४४ ॥

प्रकर्षप्रकाशत्वचन्द्रत्वयोगव्यवच्छेदभेदादयो नैव पृष्टाः ।
न वा शाब्दधीरस्त्यजिज्ञासितेऽर्थे ततो वाक्यतश्चन्द्रमात्रप्रबोदः ॥ ४५ ॥

यः प्राग्विसृज्य भुवनं तनुमाविवेश यः पञ्चभूत सुर मानुष तिर्यगाऽऽत्मा ।

येनाऽवलोकयति वक्त्यभिमन्यते च प्रज्ञानमात्र विभवोऽहमसौ पराऽऽत्मा ॥ ४६ ॥

यद्याकृतं जगदभूत्तमसाऽऽनखाग्राद्यच्च प्रविष्टतनु कृत्स्नमकृत्स्नमासीत् ।
प्रेयस्तदेव परमं परमार्थतोऽहं ब्रह्मास्मि तद्विदितवद्धि तदेव सर्वम् ॥ ४७ ॥

यश्चाऽयमत्र पुरुषे प्रथते गुहान्तर्यश्चाऽप्रमेयसुखभूः सवितुश्च बिम्बे ।
एकः स इत्यभिदधुः स्फुटमैक्यमेके तद्वेदनाच्च विलयं जगतश्च तत्र ॥ ४८ ॥

आसीत्सदेव हि भवाननृतं विधाय तेजोमुखं तदभिमत्य बभूव जीवः ।
देहान्तशुङ्गमवधूय विलोकय स्वं सद्ब्रह्म तत्त्वमसि बोधसुखाऽद्वितीयम् ॥ ४९ ॥

सम्पद्य यत्रमधुनीव रसाः सुषुप्तौ सौख्यैकरस्यमधिगम्य जना न विद्युः ।
यत्प्रच्युताः पुनरमी बहुदुःखभाजः सद्ब्रह्म तत्त्वमसि नाऽसि कदापि दुःखी ॥ ५० ॥

अब्धिर्यथा जलधरैरपनीय नीतो नद्यादिभावमुदधित्वमतिं जहौ स्वाम् ।

एवं भवानुपधिभिः खलु विस्मृतः स्वं सद्ब्रह्म तत्त्वमसि संस्मर पूर्णभावम्॥
५१॥

जीवप्रहीण तरु शोषविशेष लिङ्गादात्मा परोऽस्ति तनुतः सच नित्य एकः।
विद्ध्यैतदात्म्यमखिलं वितथद्वितीयं सद्ब्रह्म तत्त्वमसि मुञ्च विभेदमोहम्॥ ५२॥

धानान्तरुन्नततरोरुवटः पुनरेव यस्मिन्निदं जगदवस्थितमाविरासीत्।
श्रद्धावता समधिगम्यमणोरणीयः सद्ब्रह्म तत्त्वमसि सत्यमसत्यमन्यत्॥ ५३॥

अप्सु प्रलीनमिव सैन्धवखिल्यमक्ष्णा पश्यन्ति यन्न करणैरपि हृद्विभातम्।
विन्दन्ति यद्रसनयेव रसं गुरुक्त्या सद्ब्रह्म तत्त्वमसि दृश्यमिदं तु न त्वम्॥
५४॥

चौरैरिवाऽसि पुरुषो विपिने विसृष्टो रागादिभिस्तनुषु नद्धविशुद्धदृष्टिः।
पान्थैरिवैष गुरुणाऽसि विमुक्तबन्धः सद्ब्रह्म तत्त्वमसि याहि सुखं स्वधाम्॥
५५॥

सम्पद्य यत्र करणादिलयक्रमेण मूढो मृतः पुनरुपैति जनिप्रबन्धम्।
प्राज्ञस्तु वञ्चयति मृत्युमुदस्तमोहः सद्ब्रह्म तत्त्वमसि निस्तर मृत्युबन्धम्॥ ५६॥

स्तेनः प्रतप्तपरशोरिव दाहबन्धावाप्नोति मूढमतिरप्यनृताऽभिसंधः।
सत्याभिसंधिरथ न व्यथते यदाऽत्मा सद्ब्रह्म तत्त्वमसि निर्णुद बन्धशङ्काम्॥
५७॥

पित्रा सुतः सुवचनैरिति बोधितः स्वं सत्याऽद्वितीय सुख बोधघनं विजज्ञौ।
एतद्विमृश्य विदिताऽद्वयदृक्परोऽपि स्वाराज्यसौख्यमधिगम्य भवेत्कृतार्थः॥
५८॥

ऐक्यं प्रकल्प्य प्रणवेखिलस्य पादान्विभज्य प्रविलाप्य शिष्टः।
एकः स आत्मा जगदेऽयमात्मा भ्रमेति विस्पष्टमथर्ववाण्या। ५९॥

नित्यं शुद्धं विबुद्धं विकृतिविरहितं नित्यमुक्तस्वभावं
सत्यं सूक्ष्मं निरस्तद्वयमनवयवं पूर्णमानन्दरूपम्।
प्रत्यग्ब्रह्माऽहमस्मि स्वरसदृशि रवौ ध्वान्तवद्विश्वमेत

न्नासीदास्ते भविष्यत्यपि मयि सुखसज्ज्योतिरात्मन्यसङ्गे ॥ ६० ॥

इत्थं वाक्याद्विमृष्टादरणिविमथनाद्वह्निकीलेव सद्यः
संभूताऽखण्दवृत्तिस्तृणमिव निखिलद्वैतजालं समोहम् ।
दग्ध्वा निर्वाणसंज्ञै निरतिशयसुखे नित्यसिद्धाऽऽत्मतत्त्वे
सद्यो याति प्रणाशं कतरजैवोदस्यपङ्कं जलस्य ॥ ६१ ॥

इतेषाऽनादि त्रितापज्वर विषमथभवव्याधिसम्यक् चिकित्सा
ह्येषा स्वारज्यसम्पन्निरधिपरमानन्दसंदोहदोग्ध्री ।
भस्मीभूतं तथाऽस्यां प्रभवति न पुनः कर्मबीजं प्ररिढुं
सन्देहग्रन्थिभेदवपि च निगदितावेतदाऽऽसादनेन ॥ ६२ ॥

अपवाद प्रकरणं सम्पूर्णम् ।

अथ कैवल्य प्रकरणम्

अपरोक्षवस्तुविषयेति शब्दजाप्यपरोक्षतां न विजहात्यखण्डधीः ।

निपुणं निशम्य दशमस्त्वमित्यादो वचनं नहि स्वमुपलब्धुमिच्छति ॥ १ ॥

नच शब्दजन्यमतिमात्रतः स्वतोप्यपरोक्षवस्तु भजते परोक्षताम् ।
न खलु प्रदीपतरणिप्रकाश्योः प्रतिभासतोऽस्ति विषये पृथग्विधा ॥ २ ॥

अपरोक्षवस्तुविषया परोक्षधीर्नच मानाभावमुपगन्तुमर्हति ।
स्वत एव शश्वदवभातनात्मनः कुशलोऽपि न स्वमपि गूहितुं क्षमः ॥ ३ ॥

सुखदुःखरागयतनेष्वसंमतेस्तिमिरप्रसुप्तिविषयेष्वदर्शनात् ।
अपि हेतुरस्य विषयस्य योग्यस्य योग्यतेत्यपरोक्षता न करनैर्नियम्यते ॥ ४ ॥

अपिचाऽऽवृतार्थविषयस्य परोक्षधीर्वचसा च भग्नमनुभूयते तमः ।
उपदेशमात्रमुपवर्ण्य तत्पुनः श्रुतिराह दर्शयति पारमित्यपि ॥ ५ ॥

विदधाति यच्च परमात्मदृष्टये श्रवणं विमृष्टनिगमान्तगोचरम् ।
श्रुतिमात्रतीर्णतमसो यदब्रुवन् जनकोऽपि तारयसि पारमित्यपि ॥ ६ ॥

चैतन्यस्याऽऽपरोक्ष्यं स्वरसनिजदृशो मुख्यमन्याऽनपेक्षं
गौणं तद्गोचरेष्वावरणविरहिते तत्र तादात्म्यवत्सु ।
बाह्ये चैतन्ययोगं घटयितुमुचिता वृत्तिरक्षप्रसूता
वाक्योत्था मोहमात्रं विघटयति चितस्स्फूर्तिरन्याऽनपेक्षा ॥ ७ ॥

विषयऽप्रबोधदलनाय संविदो विषयोपरागजननाय वा धियम् ।
विषयाऽऽकृतित्वमुपनेतुमिष्यते विषयाऽक्षयोगसरणिस्तनोर्बहिः ॥ ८ ॥

यन्नेक्ष्यं चक्षुराद्यैः प्रतिविष्यममी येन संधुक्षितार्थाः
यद्वागादेः पदं न व्यवहरति मुहुर्येन वागादिवर्गः ।
येन प्राण प्रणीतस्तनुकरणमनोबुद्धयो येन चेद्धः
तच्छुद्धं स्वेन सिद्धं निरुभयमभयं बोधसत्सौख्यमात्मा ॥ ९ ॥

इत्थं सम्बोधितस्याप्यनवहितमतेर्यस्य बोधो न वृत्तः
स स्याद्भूयोविचारव्यसनवशमनाः सत्सहायः स्वतश्च ।
अक्षान्विक्षेपशान्त्यै चपलमपि मनो लालनैर्वा हठाद्वा
रुध्वा ध्यायेदनन्तं परमसुखचिदात्मानमेकं विविक्ते ॥ १० ॥

मुक्त्वा सङ्गं सहिष्णुः शुचिहितमितभुग्योगशास्त्रार्थदर्शी
पुण्ये निर्दोषदेशे यमनियमदृढः स्वासनस्थः प्रसन्नः ।
प्राणायामक्रमेणाहृतचलमनः स्थूलसूक्ष्मे निरुध्य
ध्यायन्नैकात्म्यसौख्यस्थिरगलितमना मोहबन्धं छिनत्ति ॥ ११ ॥

निरवधिसुख भूमाऽनन्त संवित्परात्मन्यनुभवमधिरूढे वाक्यतो वा ।
भवतु दृढसमाधिः लोकसङ्ग्राहको वा भजतु विषयजातं भूयोऽपिबन्धम् ॥
१२ ॥

अपि भूपरमाणुभूरिसंख्येष्वपयातेषु चतुर्मुखेष्वलब्धात् ।
अपदुःखनिरन्तंसौख्यसिंधोः न च लाभोऽस्ति परो निजात्मलाभात् ॥ १३ ॥

बाधितं स्यादसत् ध्वस्तवैधर्म्यतो मोहबाधोऽपि न ध्वंसरूपोऽपरः ।
बाधबुद्धिश्च नाऽभावमात्रप्रथा स्यादभावोऽप्यधिष्ठानरूपोऽथवा ॥ १४ ॥

कर्मजातं समारब्धदेहेतरत्सत्वरं भस्मतामेति बोधाग्निना ।

श्लिष्यते नैष्यताप्येष बोधोज्वलः कर्मणा जीवनेनेव पद्मच्छदः ॥ १५ ॥

चोरबाधेऽपि तज्जन्यभीत्यादिवच्चेलदाहेऽपि भस्मेव चेलाकृति ।
ज्ञानिनां विश्वमादेहपातं स्वतो बाधितत्वेऽपि चाऽऽरब्धभोगक्षमम् ॥ १७ ॥

जीवतोऽप्यस्य नह्यात्मबुद्धिस्तनौ वामलूरेऽप्यहेर्निर्ल्वयिन्यामिव ।
मोहमात्रात्परे कल्पयन्त्स्य चेद्देहितामस्तु तद्धनिरस्येह का ॥ १८ ॥

ईशते ज्ञाततत्त्वस्य नाऽभूतये यत्नवन्तोऽपि सर्वेऽपि देवाऽसुराः ।
को हि नामाऽऽत्मनोऽभिष्टकारी भवेदात्मभूतो यतिस्त्वेष तेषामपि ॥ १९ ॥

राग लोभ प्रमादादि दोषक्षयान्नायमाज्जते दुश्चरित्रे क्वचित् ।
साधुवत्साधुचारित्र्यरक्षापरः साधुमार्गेण संस्कारतो वर्तते ॥ २० ॥

न प्रहृषत्यसौ प्राप्य भूयः प्रियं मेरुवन्निश्चलो भूरिकृच्छ्रेष्वपि ।
भावयन्नत्मनाऽऽत्मानमानन्दितो देववत्सञ्चरत्येव विश्वम्भराम् ॥ २१ ॥

केऽपि वर्णाश्रमाचारनिष्ठापरा मुग्धबालप्रमत्तोपमाश्चाऽपरे ।
रागिणो भोगिनो योगिनश्चेतरे ज्ञानिनां लक्ष्यते नैकरूपा स्थितिः ॥ २२ ॥

स्वाऽऽनन्दे सहजे सदा विहरतां स्वच्छन्दलीलाजुषां
निस्सङ्गा च निरर्गला च जगतां कल्याणसंदोहनी ।
मत्स्यानां सलिलेऽम्बरे च वयसां वायोरिवाऽऽशामुखे
दुर्लक्ष्ये पथि योगिनां बहुविधा गूढा विचित्रा गतिः ॥ २३ ॥

योगिध्येयपदाम्बुजस्त्रिजगतां नथो हरिर्यं स्वयं
शान्तं नित्यमनुव्रजामि रजसा पूयेयमित्यब्रवीत् ।
तस्माद्विश्वगुरोः सुरासुरनरैरानम्यपादाम्बुजा
दात्मानन्दनिमग्ननिश्चलमतेरन्योऽत्र धन्योऽस्ति कः ॥ २४ ॥

सोऽयं पूर्णमनोरथोऽपि सहजात्कौतूहलात्पर्यट
न्नुर्वीं सर्वहिते रतः प्रतिपदं स्वानन्दमास्वादयन् ।
साश्चर्यं सकुतूहलं सकरुणं सानन्दमुत्कण्ठया
धीरः पारमवाप्य मोहजालधेरेवं मुहुर्गायति ॥ २५ ॥

चिरान्मग्नेनाऽन्तः प्रकृतिविषमे जन्मजलधौ
मया पुण्यैर्लब्धो गुरुरमृतचिन्तामणिरहो ।
यदीयाभिर्गोभिर्विशदमधुराभिर्वितिमिरे
स्वसंपूर्णे यस्मान्निरवधिसुखे धामनि रमे ॥ २६ ॥

यथा पूर्वं मायापरिकलितदृष्टिर्निजसुखं
स्वयं भातं पश्यन्नपि नपरिपश्यामि सहजम् ।
तथेदानीं ज्ञानाञ्जनविमलचक्षुर्जगदिदं
चिदाकाशे पश्यन्नपि न परिपश्यामि वितथम् ॥ २७ ॥

न वेद्यो नाऽवेद्यः स्वरसमतिहृद्यः सुखघनो
न गद्यो नाऽपोद्यो न पुनरुपरिध्यः कथमपि ।
न हेयो नाऽऽदेयो न पुनरपिधेयः क्षणमहो
स्फुतन्नाऽऽत्माऽस्माकं जगदिदमकस्मात्तिरयति ॥ २८ ॥

किमस्तं किंध्वस्तं किमु विलुलितं किन्नु गलितं

विशीर्णं वा गीर्णं ननु सपदि जीर्णं किमथवा ।
अमन्दे स्वच्छन्दे निरुपमनिजानन्दजलधौ
मयि स्वान्ते शान्ते जगदिदमशेषं न कलये ॥ २९ ॥

कथमिदमभवत्कथंनु तिष्ठत्यथ कथमेति लयं प्रतिचि विश्वम् ।
विमलदृशि निजे निरस्तसङ्गे पटु परिमृश्य मृषेति निर्वृतोऽस्मि ॥ ३० ॥

निराधाराऽऽकारं निरवयवसंस्थानमचलं
निरीहं निर्द्वन्द्वं निरुपम निजानन्द विभवम् ।
विनोपायं स्वीयं करणसमुदायं च परमं
कथं तन्निर्मायं त्रिभुवननिकायं रचयति ॥ ३१ ॥

न भूत्या नामात्या न खलु विषया नैव च हया
न चाऽशून्याः कोशा न च पुरनिवेशा न सुहृदः ।
तथाप्यात्मैकाकी निजबलवराकीमरिचमूं
विजित्यैतद्विश्वं भुवनमवतीत्यद्भुतमिदम् ॥ ३२ ॥

असङ्गोदासीनः स्वरस परमानन्द सुहितो
जिघत्सानिर्मुक्तश्चितितनुरपाण्यङ्घ्रिजटरः ।
अमायोऽप्यात्मसौ स्वयमनवकाशोऽपि सहसा
समायं त्रैलोक्यं कबलयति कस्मात्कथमहो ॥ ३३ ॥

मुहुर्मूढौर्न्यस्तं भृशमपलपाम्यर्थनिचयं
नकश्चिद्विश्वास्यो न मम यमदण्डादपि भयम् ।
गुणद्वेषी स्वार्थप्रिय इति जगद्वञ्चनपरं
चरित्रं मे चित्रं क्वचिदपि न कश्चिकलयति ॥ ३४ ॥

न तातो नो माता सुहृदपि न मे धाम निधनं
नचान्नं पानं वा न सततगतिर्नाम्बरमपि ।
चरन्तं कृत्स्नं मामहह न हि लोकोऽपि विमृश
त्यहो मे दौर्गत्यं तदपि सुखसाम्राज्यमतुलम् ॥ ३५ ॥

न सत्यो मे लोको न खलु पुनरोकः सरसिजं
रजःसङ्गो दूरे न मयि निधिशब्दःप्रभवति ।

नवाग्भिः संसर्गो न च विषमसर्गव्यसनिता

तथापि ब्रह्माहं निगमनिकुरुम्बं गदति तत्॥ ३७॥

अहं न मायि न च भोगिशायी न चक्रधारी न दशावतारी।

न मे प्रपञ्चः परिपालनीयस्तथापि विष्णुः प्रभविष्णुरस्मि॥ ३८॥

न मूर्तयोऽष्टौ विषमा न दृष्टिः न भूतिलेपो न गतिर्वृषेण।

न भोगिसङ्गो न च कामभङ्गः तथापि साक्षात्परमः शिवोऽहम्॥ ३९॥

जागृत्सुप्तिस्वपनविपिने गाहमानोऽप्यसङ्गः

सत्त्वोत्कर्षात्करणहरिणैर्नेक्षणीयः पराग्भिः।

लीलावृत्ति प्रशमित महामोह मत्तेभजालः

कालातीते विलसति पदे स्वात्मकण्ठीरवो नः॥ ४०॥

इत्याभिर्भुवनजाड्यहरैः सुगोभिः सत्योज्वलैः श्रुतिसुखैरमृतप्रबोधैः।

आनन्दयन्प्रतिपदं प्रणतान्सभाग्या नाशाः पवित्रयति भानुरिव प्रबुद्धः॥ ४१॥

धन्यः स एव कृतकृत्यतमः समस्तमान्यः स एव कुलमस्य च धन्यधन्यम्।
संन्यस्य कर्मनिगडं श्रुतिसारसौख्ये विन्यस्य चित्तमभयाऽऽत्मनि निर्वृतोयः॥
४२॥

एवं विहृत्य सुचिरं परिपूर्णकामः कारुण्यपूरपतितोद्धरण प्रवीणः।
प्रारब्धशेषविगमे गतसर्वशोकः स्वाराज्यसौख्यजलधिर्निरुपाधिरास्ते॥ ४३॥

नोदेति नाऽस्तमुपयाति न वृद्धिमेति नाऽपक्षयं च भजते निजतेजसेद्धः।
पूर्णः सदैव सहजेन सुखाऽमृतेन निर्लञ्छनः स्फुरतिकोऽपि निजाऽऽत्मचन्द्रः॥
४४॥

विश्वाऽनन्दतुषारसिन्धुरखिलज्ञानस्फुलिङ्गानलः
प्रच्छन्नाऽसिलता च कोशकुहरे द्वैतभ्रमच्छेदिनी।
मोहध्वान्तविभाकरः परिलसन्वेदान्तसीमन्तिनी
मौलिस्थानमणि। सदा विजयते संविन्मयः पूरुषः॥ ४५॥

शान्त्यादि दिव्यमणिभूषण मण्डितानां वेदान्तवारिधि सुधारस लालसानाम्।

कैवल्यकल्पतरुमूलमुपाश्रितानां स्वाराज्यसिद्धिरियमस्तु मुदे बुधानाम्॥ ४६॥

वाक्यपुष्पाञ्जलिः सेयं भक्त्या न्यस्ता पदाब्जयोः।
धियः प्रेरकयोरस्तु शिवयोः प्रीतिसिद्धये॥ ४७॥

कैवल्य प्रकरणं सम्पूर्णम्।